מרדכי טמקין

ליובלו

א.

זכורני, ערב אחד, לפני כשלושים ותשע שנים, עמדתי בבית העם הידיד שלמי, שנמצא אז בתוך גן נאה ושובב סמוך למגדל המוֹעֵדון בואכה שכונת זכרון משה. לא הרחק מן הסמיגר למוזיים שבימים ההם. הדבר היה כשנה אחרי עלייתי לארץ ישראל. קהל המשי כילים העברים, בני העליה השניה, לא־רב היה אז בירושלים. אבל בפרר פורציה אל הישוב הקיים היה אולי גדול יותר מהיום. בית העם הרל ונע־לוב, אך הטרוות והמלבב בדלותו (היה בו משהו מן המראה ומן האוירה של בית המדרש בעיירה, ואך במהדורת „מודרנית" סתיישנות) — אולמית. המר אירים כנכרשות גאז פנומות וכמנוזרים־בפס מפוארות. בית מלאים היו ערב־ערב אנשים ונשים ממיטב בעירינו וזקנינו. שנראו לי סימפתיים ביותר מהיותם שוחרים למלה עברית חיה ולערכים רוחניים. שלא היו כלל מיוחדים בעי־ניהם.

באותו ערב נח שם מבטי על פנים חדשות: בלונדין צעיר, חיוור וטוב־מראה, שקלסתר פניו העדין כמו חיפר על ברק המתייגות רפה שהיה מבליג ומבליח בתוך עיניו, עיני אדם פיקח. שעם כל היותו צעיר לימים כבר הוד־ליט בלבו, כנראה. שלא להשתמש בשכלו הטוב ובחוש הביקורת החריף שלו אלא כלפי פנים בלבד וברשות־היחיד שלו. אך לא בשטח היחסים שבין אדם לחברו ושבין אדם לחבריה. ברור היה שצעיר זה נושא בלבו משהו החשוב בעיניו יותר ממה שהוא עשוי להפיץ מן השכל: „משהו" זה היה המשורר שבו. העומד למעלה מן חשכל.

ניגש ענגון, שהיה דר אז בירושלים, ועשה לי היכרות עם האיש הצעיר. שהיה קצת גדול בשנים ממני.

— הפרוצא את טמקין — אמר ענגון — אף היא משורר צעיר. אם כי פחות צעיר ממך.

זכר אני שהיכרתי שובה לטמקין. אותו ערב. על שדיבר עמי כאחיו־ורע. אף על פי שהייתי עוד כמעט נער. שבא אז משום בארץ כדי ללמוד בס־עינר הירושלמי — ובגיל כזה עשוי הבדל של ארבע־חמש שנים להיות לחיץ בין שני אנשים. ואולי ביחוד אם משוררים הם.

כשהיכסתי מקרוב לתוך עיניו של טמקין ראיתי בהן משהו נוסף על הפיקחות הסטוחרת־המורחרת. מתחת לשחוק השקט של בן שיחה מתון הסתחרה בעיניו עצבות של חחיה ואכזבה הרשית, כמין צער מסותר של כיסופים שעלו בתוהו. כאילו עמד האיש כל היום ליד תחלון וחיכה לאיזו בשורה שהתמהמהה לבוא. אם כי לא היה כל ספק בעיניו שאמנם שגיה לו אותה בשורה נפלאה — ועתה כבר מנצנץ בו החשד, שמא לא תבוא כלל. שמא היתה זו רק אשליה גרידה. כן, בעיניו של טמקין הצעיר קיננה עצבות של געגועים. שהפתיעתני ביר־תר לנוכח צעירותו. נזכרתי בשירו הקטן והעגוב:

עַם הָעֶרֶב יָנֻחוּ
גְּשָׁרֵי בְּרֵלַת אֲוִירִים
אֶל מוֹלַדְתִּי תְּרַחֵקָה.
עַל הַגְּשָׁרִים תֵּעָה אַתָּה —
וְלֹא אָבוֹא אֶל מְחוֹזָה.
אִי רְחוֹקָה מִדֶּרֶךְ וְנָלוּזָה. — — —
אֶרֶץ אַם וְאֻפְלָה.
וְאַבְדָ וְקַבִּי בְּצִיָּה
וְכָל מוֹלַדְתִּי לֹא אַגִּיעַ

ב.

„אל מולדתי לא אגיע" — חזרי לכאורה הגיע דוקא אז אל מולדתו. עם בחירי העלייה השניה? ולא עליאה היא. ברור היה. גם מתוך מבטי עיניו של המשורר הצעיר וגם מתוך תרוויח הלבנים, הלכים, שהוא עלה לציון כדי לבקש בא לא רק את ארץ־ישראל של „תנ"ך וכל חז"ל ולא רק את מדינת־היהודים של הרצל, אלא גם דבר שלי שי, שבעמקי לבבו היה חשוב לו או יותר מכל: את מולדת נפשו, את מהון הפלאים הגואל. את מקור האור העילאי. כלומר — משהו סובייקטיבי בהחלט ויחד עם זה שוה לכל נפש וכללי לכל המם בצדקה אנושית; ובמלים אחרות — אותו הערך הרוחני והנפשי. הבראה כולראינדיווידואליסטי ונמצא יסוד כל תרבות־הכלל: את קדושת החיים. משום כך ידע טמקין כבר אז את „היגון המשועמם של מדינה וארץ אשר בלו", כפי שהוא סתבטא באחד משיריו הראשונים שבר חב עם עלייתו. ואת „יגון הדברים אשבים אל החיים" — כמו שכתוב בשירו על ירושלים, מאותה התקופה. כי המשורר לא די לו בתחיית המ־תים: הוא רוצה חיים של נצח. חיים שאין עמם בלייה וכלייה.

הגעגועים האלה וחוגתם, שבשפו מעיניו השוחקות ומשיריו החדישים של טמקין הצעיר — הם הם מהות כל שיריתו. כי הגעגועים הם נשמת הליריקה — וטמקין הריחו ליריקן טהור ואמיתי.

כי מה זאת ליריקה, אם לא הגע־גועים אל אשר לא־כאן? יכולים אתם לתקן הגדרה זו ולגמה לאמור: הלי־ריקה היא ביטוי העולם הפנימי. אבל עו"ב פנימי שאין עמו חוון־כיסופים, שאין עמו געגועים על הנעדר הנצח, הריהו משול כגוף בלי אופש, כארץ בלא מגע עם השמים: אין זה נוף, אלא מבוי מפולש ומחניק. הגע־גועים הם הלוגנו ל...צת, והשירים הנולדים מן הגעגועים ... משולים לצמרות העצים או לסיעות הצפרים, שאנו רואים בפאתי הנוף אשר לנו.

ג.

ברם, שני מיני געגועים הם בליריקה. דבר אחד הוא מעוף הרוח השוקק אל הפלא הנעדר, המעוף שהפריחה אשר עבו היא מתיקותו ...ף הנפש אשר עמו הוא יופיו וקפיצת הדרך אשר ע... היא יקרו ערבו; ודבר אחר הוא רהש הלב החרישי. המחריש וגונג הר־בה יותר משהוא מגלה ומבטא. העמקן והחוותרן — והטראגי תמיד בשגם הוא נצמד בכל אחת גם אל מה שלמעלה הימנו וגם אל מה שלמטה ממנו. כאילן רוגש זה, שבאחוזו־ובמאושר שבו הוא נעוץ באפלת ההוה רובצת תחת „במפ־פיל־ואומלל שבו הוא מתרפק על יפעת החתום־שבנגד, תהום המרומים שכולה רמיה.

יש אימוא געגועים דינאמיים וגעגו־עים ס...ייס: געגועים למעוף בעלי כנף וגעגועים כהמיית צמר. ב. בספר שיריו של מרדכי טמקין („ספר השו־רים והתפילות") הוא משוה את חיי־הרגש שבו אל „עוף אגמים עמוס כנ־פים" ואל „ארנים פרועים נוכח סער" בנשימה אחת. אבל הרגשתי אומרת לי כי בזיווג ההשאלות חללו יש כן המשאלת יותר מאשר מן ההגדרה הגעגועים בשיריו של טמקין, העולים בקול דממה דקה ונעוגה מקרן זוית שלה, זה כארבעים שנה. הם געגועים מן הסוג הספאטי. כהמיית האילן הפר־רש כפותיו למרום והפפות אל שרשו המקרי במקום היעוד לו (כי אכן השורש הוא הדבר היחיד בעולם, שהמקרה והיעוד נפגשים בו מתוך אחת גמורה).

אבל הגעגועים למרום מתוך אכרת אכ־פיחות שבחיים, בלומר — אהבת הנסתר העליון מתוך ויתור על המציאות, וממילא גם ויתור על השכל לו, גש, הלא זהי הרליגיוזיות בצורתה האופיינית והיסודית ביותר. זו־ו חפילת החבוש האציל, שאינו יכול להתיר את עצמו ואינו רוצה להזדהות עם בור־הכלא שלו. ואמנם טמקין הוא משורר רליגיוזי. ומכאן ויתורו על האינטלקט.

ד.

יתכן לומר שבכל רליגיוזיות יש מן הגעגועים. אבל כשם שמצאנו סטא־טיות דינאמיות בגע עים, כך ש למצוא סטאטיות ודינאמיות גם ברלי־גיוזיות.

הרליגיוזיות הריהי תכונת האדם „המאמין", ואולי יותר נכון לומר — סגולתו של האדם שנוצר להאמין, ואחת היא אם יש לו במה להאמין (כבעלי החזון הדתי) ואם יש לו רק צורך להאמין בהוויה על־אנושית (על־שכלית, כלומר — רוחנית, אשר בה יבולה האמונה לדור בכפיפה אחת עם ההבדה, כמו באחד שפינוזה.

המאמין הדינאמי רצא „אילו מתוך אותה דאות־שבלב, הקרויה בפי הור נשמת „האלוהי"; ואילו המאמין הסטא־טי שואף לוודאות בוזאת. למאמין הדינאמי — המניע העיקרי בחייו הפ־נימיים הוא „האלוהי", בבחינת יש קר דם להתהוות; ולעומתו המאמין הסטא־טי מבקש בהרגשת „האלוהי" את האי־חיזה־הנחמה. החסרה לו בחיי החולין והתומר.

ונדמה לי כי הרליגיוזיות המהגר ומצפצפת, כצפור על קנה המרוקן, בין בדי שירו של מרדכי טמקין היא רלי־גיוזיות סטאטית.

שירתו של טמקין היא מין דבקות בלא תנופה, תשוקה שוקטת אל הפלא העילאי, האלוהי, האומרת לחיד־לק ולדרוך אחרי. אבל שבה וענחת באנחה חחורת אל מקורה ואל פאסי־ביותה ולמה? משום שליריקן זה יודע את עניו של האדם, את דלות מכשירי הכריתו המשכליים, ת.א מרגיש שאין לו מה לתת לאלוהיו — וצידוק־הדין שלו לובש צורת של אהבה אל האלוהי בלי תביעה ממנו. הוא מוותר גם על מה שבני אדם „מא־מינים" מבקשים מאת אלוהיהם: הוא מוותר על האושר. „ארוץ בתשוקה בטהרה / לקיים ישותך העצומה / ולו אין כל / ואין לי מאומה" — אומר סטקין. ליריקן זה יודע את גודל תיתמות של האדם באשר הוא אדם. מברתה, אם כי עשאה שפחת לרגשו (מתוך „הקרבת האינטלקט"), משווה לנגדה תמיד את האדם. „הנעש הנ־סוך" לפי דברי גיתה. ותנה הוא עזוב ובלתי מנוחם. אבל לא פחות־ערך ו נמוך־קומה. אך לא נמוך־מדי. כי: יש דבר שרק האדם לבדו יודע אותו, והוא: רגש הרחמים והאהבה (שלישי ראלי הם דבר אחד!). שניתן רק בלב האדם. וטמקין קורא:

מָה אָדָם, אֱלֹהִים.
עַל עָנִי בְּנֵי־אָדָם!

ה.

האדם אמנם אינו יודע מפני מה הוא מתענה תחת יד הרגש (הפילוסו־פיה אין בפיה תשובה), אבל הוא יודע לשם מה באו עינויו אלה. משיריו של טמקין אתה למד שהוא יודע כי „האלוהי" שבהרגשתו אינו לו אלא כמין גורם פועל סמוי מן העין, כקא־טאליזטור בחימיה. להפעיל בו את האמת העל־אנושית שבאדם „האנושי" יותר מדי. מן המחץ הנע של היד הבודדת, המשבשת, את כל דרכינו בארץ. יוצא המתוק שבהתקדשות הרוחנית. הכרה זו מחלחלת בשירת מרדכי טמקין. נמצא כי בסופו של דבר „אלוהים" הוא לטמקין ביטוי לתוויה האנושית הצרופה, זו שמוותרת על החוליין של עמק־העבור ועל הכלל המשמש להם כלי מכשיר. אהבת האלוהי לשם ויתור על הארצי, ויתור על כן — אהבת הצער לשם ויתור על האושר — זהי הרליגיוזיות הפאטיבית של מרדכי טמקין.

אכן הוויתור הוא הציר שעליו מסתובב עולמו השירי. בדומה לאיתו הוויתור על פעילות אקטואלית של השכל — הוויתור על השימוש בפיקו־חות — שהרגשתי בו לפני ארבעים שנה. כך העמיד טמקין על הוויתור גם את עצם שיריתו. שהיא שירת האהבה שלא־על־מנת־לקבל־פרס. כך ויתר כל הימים גם על גיבוש הצר־רה במתיבת השיר. משורר עברי עניו זה אינו נושא את נפשו לשום לבוש חיצון שבצורה ספרותית — משום שאין לו מה להסתיר. ערום מתהלך הוא לפני אלוהיו ואין כסות לא לאהבתו ולא ליאושו. החיים בו לא־ק בכפיפה אחת, אלא גם במזיגה אחת, שמהותה — הוויתור הגמור.

הראיתם משורר שאינו רוצה לעשות רושם על קוראיו? — מרדכי טמקין הוא משורר כזה: אין הוא רוצה לעשות עלינו רושם כלל: חסוד הוא יותר מדי, שיהיה לו הפץ בזה. אפשר לומר שאין הוא שואף אפילו להיות אמן־הביטוי: כל חפצו הוא אך להיות קול ממלל. קול היוצא ורש מן הלב המוותר. הוא רק מניח לה לנפשו להגיב על החיים, וכלל תגובה גם תגובתו היא בהכרח מקוטעת ומתחלפת, חכל לפי המתרחש בחלל העולם, שאינו עולמו שלו אלא מבחינת ארעי. שהרי את מבוקשו האמתי לא ימצא כאן בין כך ובין כך והעולם עשוי להיות רק מנוח לכף רגלו למען יוכל להשמיע אז שיר הגע־גועים אשר לו. הלא כך הוא אומר באחד משיריו:

אֲתַנְדֵּד פָּנִים וְאָחוֹר
עַל סַף הָעוֹלָם הַהוֹמֶה,
כְּצִפּוֹר מְחַנֶּדֶת מִפַּעֲמֵי הַבָּאִים,
מַעֲפָה חִיש וְשָׁבָה לְרַגָּעִים.

ניתוך הדדה־וגעגועים זה הבא בת־גובה על החיים — מה יש בו יותר: תשוקה אל החיים האידיאליים, או ברי־מה, מפני החיים המציאותיים? הרי יש כאן משתיהן גם יחד.

ו.

המשלתי פעם את שירת טמקין לעין־שקד. פירותיו הקטנים של השקד, שקליפתם עדינת־הגון אינה מתקשית אלא במאוחר, אינם מראים לא את חין ניצתו ולא את סגולות גזעו ורחשיו הסמויים מן העין. מרדכי „אין הוא מסוג המשוררים הגונים בקרבם יותר משהם מפיקים. צה ושמגילת החוויות שהם „אוכלים" במצות גורלם ובולעים אל קרבם ארוכה לאין־שיעור יותר ממגילת חשיבה שהם מניחים אחריהם לביטוי ולעדות. משו.ם הם למגורתי שמן „בית קיבולה עמוק ומתלהבה ארוכה מבפנים, בחלקה הינוקן, הפאר סיבר, הרבה יותר מאשר מבחוץ, בחלקה „אקטיבי, הדולק והמאיר. הם לא באו לעולם השירה כדי לכבוש אותו בחילם, אלא כדי להגיב עליו בהילם עליו באציליות רוחם — בתגוב בה מתאפקת, ששתיקתה מרובה מקו־לה. אם נאמר לבקש לו למרדכי טמקין אח־ורע, או פרוטוטיפוס, בספרות העולם, נמצא אותו במי.ד באדגאר מ אר יק ט, הפייטן הקלאסיקן הגרמני העניו־העגוג.

עץ שקד שהוגרכב בהלכה. אבל הוו־נח מעט על ידי הגנן בעל ההשגחה ולא כופח בהלכה (זאת מי מאתנו מס־פח הגנן הגדול שלנו בהלכה?) — יש בו, כרגיל, שקדים מרים המערבים עם המתוקים. אבל דבר אחד הוא נותן בעתו, אם לא כמשבים: את פריחתו הבהירה החיננית והנחותה. אכן דיר אביבי צנוע וחולף נושב עלינו מבין עלי הליריקה של מרדכי טמקין. ורוח זה מהול באותו העצב, שטבקין גילה גם בתחיה: „יגון הדברים השבים לחיים"...

כְּנֵעָה שׁוֹמֵם מְחַחֲתֵי אֲצָמָה
בְּחֹשֶׁךְ. בָּרִיץ. בְּסוֹד־אֵל —

כך אומר הוא על עצמו. אמנם כל חזיון־שירה אשר אמת יצוקה בו הוא נטע כזה. הבומה „מתחיתי" — „בסוד אל". ברם, מה שנובע ל„שומם", ל„חש־שך" ול„ריץ". הרי אותם יש לייחס לא למבנה עולמו של המשורר. אלא בעיקר לדור שלנו. דור שאנו איה מקשיבה ואינה רוצה לשמוע כלל אל שירת־מתפלל צנועת־שית. שמשורר כמרדכי טמקין שופך בלחש ובלא כל התייפות לפני אלוהות רחוקה ופלאית, שדבר אין לה עם מאווי האדם.

ישרון קשת.